

น้ำปาด : เมืองน้ำปาดในอดีต

น้ำปาดเป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัดตามทางรถยนต์ประมาณ ๗๘ กิโลเมตร

ที่มาของชื่อ “น้ำปาด” มีเรื่องเล่ามาแต่เดิมว่า พญาปาด นำราษฎรอพยพจากเวียงจันทน์มาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ที่ บ้านสองคอน ริมแม่น้ำซึ่งอยู่ในเขตอำเภอปากท่าในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อผู้คนมากขึ้นก็อพยพลงไปได้ สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่ตำบลบ้านฝาย อำเภอ น้ำปาด ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเหมือนกัน แม่น้ำนี้จึงได้ชื่อว่า “น้ำปาด” ตามชื่อของพญาปาด ส่วนพลเมืองที่บ้านสองคอน เมื่อเพิ่มมากขึ้นก็ย้ายข้ามแม่น้ำไปอยู่ฝั่งตรงข้ามเรียกว่า “ปากท่า” ซึ่งหมายความถึง “คนละฝั่ง” นั่นเอง (ปัจจุบันปากท่าเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอุตรดิตถ์ เดิมเป็นอำเภอเดียวกันกับน้ำปาดเพียงแยกเป็นอำเภอปากท่าเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นี้เอง)

เท่าที่ผู้เขียนค้นคว้าพบ พบว่าน้ำปาดมีชื่อเป็น เมืองน้ำปาด มาตั้งแต่สมัยอยุธยา คือในปี พ.ศ. ๒๓๖๐ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าแล้ว หัวเมืองได้ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าหลายก๊กหลายเหล่า พระสังฆราชาเรือนได้ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า เรียกกันว่าเจ้าพระฝาง โดยตั้งตัวที่เมืองฝาง มีอาณาเขตตั้งแต่เหนือเมืองพิษณุโลกขึ้นไปจนถึง เมืองน้ำปาด กระทั่งแดนลาวกับแควแม่น้ำปากฝางนั้น เป็นอาณาเขตข้างเจ้าพระฝางทั้งสิ้น^๑ แสดงว่า เมืองน้ำปาด ตั้งเป็นเมืองมาก่อนหน้านั้นแล้ว แต่จะเริ่มตั้งได้เมื่อใดยังค้นคว้าไม่พบ

นอกจากนี้ผู้เขียนยังค้นพบ เมืองน้ำปาด ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๗๗) เป็นใบบอก เมืองน้ำปาด ใจความส่งส่วยไม้ขนสักลงมากรุงเทพฯ^๒ แสดงว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมืองน้ำปาดก็ยังเป็นเมืองๆ หนึ่งด้วย

จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้กล่าวถึงการแบ่งการปกครองของเมืองพิษณุโลก

๑ “ส.ก.น.” ฟากท่าก-น้ำปาดไม่มีอะไรจริงหรือ? อ.ส.ท. เล่มเดิม, น. ๑๒.

๒ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, น. ๑๑๑.

๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๖๖ (หอสมุดแห่งชาติ).

เป็น ๕ อำเภอ คือเมือง, เมืองอุตรดิตถ์, เมืองตรอน, เมืองลับแลและเมืองน้ำปาด^๑ ซึ่งอยู่ในราว พ.ศ. ๒๔๔๖-๒๔๕๐

จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ ตรงกับรัชกาลที่ ๖ ได้มีประกาศใช้ชื่ออำเภอที่เปลี่ยนใหม่ให้ตรงกับชื่อที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ เนื่องที่ว่าการอำเภอน้ำปาดตั้งอยู่ในตำบลแสนตอ จึงถูกเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอแสนตอ^๒ และใช้ชื่อนี้มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ตรงกับรัชกาลที่ ๗ กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาจากใบบอกของสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกว่า เนื่องแต่ได้ทรงพิจารณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนจังหวัดกำแพงเพชรไปขึ้นมณฑลพิษณุโลก ท้องที่บางแห่งในจังหวัดกำแพงเพชร คือกิ่งอำเภอแสนตอ อำเภอขานุกุไปพ้องกับอำเภอแสนตอ จังหวัดอุตรดิตถ์ ในมณฑลเดียวกัน ซึ่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกเห็นว่าควรเปลี่ยนชื่อ อำเภอแสนตอเป็นอำเภอน้ำปาด อันเป็นนามเดิมของอำเภอแสนตอ เพื่อมิให้ไขว้เขวในการใช้นามท้องที่ ๒ แห่งนี้ในทางราชการ กระทรวงมหาดไทยพิจารณาแล้ว เห็นพ้องด้วยสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก ที่ขอเปลี่ยนชื่อ อำเภอแสนตอ เป็น อำเภอน้ำปาด จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ได้มีพระราชกระแสอนุญาตโดยพระราชทานออกเมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๗๕^๓ จึงเป็นอันว่าได้ใช้ชื่ออำเภอน้ำปาดอย่างเดิมตั้งแต่ตอนนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอำเภอน้ำปาด

อำเภอน้ำปาดตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวจังหวัดอุตรดิตถ์มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับอำเภอท่าปลาและอำเภอปากท่า ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอนครไทยจังหวัดพิษณุโลก ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอปากท่า และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอท่าปลา อำเภอเมืองอุตรดิตถ์และอำเภอตรอน^๔

๑ รายชื่่อมณฑลแลเมืองที่แบ่งการปกครอง (ร. ๕ ม. ๒. ๑/๒), หจช.

๒ ประกาศใช้ชื่ออำเภอที่เปลี่ยนใหม่ฯ, เรื่องเดิม.

๓ "นามเมือง นามอำเภอ นามจังหวัด" (ร. ๑. ม. ๔.๓/๒) หจช.

๔ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนฯ, เรื่องเดิม, น. ๒๒.

ลักษณะภูมิประเทศ ตอนกลางและตอนใต้ เป็นที่ลุ่มแต่มีภูเขาและโคกมาก ทำนาได้บางแห่ง ตอนเหนือเป็นโคกและภูเขาตลอดปลูกได้แต่ข้าวไร่ ทำไร่ ตัดไม้และหาของป่า มีห้วยน้ำป่าด (บางที่ก็เรียกกันว่า แม่น้ำป่าด) ไหลผ่าน จากตำบลน้ำไผ่ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ผ่าน ตำบลเด่นเหล็ก บ้านฝาย แสนตอ ไปลงแม่น้ำน่านในตำบลแสนตอ (เรียกกันว่าบ้านปากป่าด) ยาว ๗๐ กิโลเมตร มีน้ำตลอดปี หน้าแล้งหรือเดินไม่ได้เพราะมีแก่งมาก หน้าน้ำล่องแพ ชุงได้^๑

ประชากร มีประชากรน้อยกว่าอำเภออื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่ยังมีมากกว่าอำเภอปากทำ คือ สำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ มี ๒๓,๗๘๓ คน^๒ สำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ มี ๒๗,๐๗๘ คน เป็นชาย ๑๓,๗๖๖ คน หญิง ๑๓,๓๑๒ คน มีจำนวนบ้าน ๕,๕๖๐ หลัง จำนวนครัวเรือน ๕๐๓๗ ครัวเรือน ประชากรสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากที่อื่น ภาษาที่พูดมี สำเนียงคล้ายลาว^๓

อาชีพของประชากร คือ การกสิกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน พืชที่ปลูก คือ ข้าว ข้าวโพด ถั่ว ฝรั่ง ฝ้าย หอม กระเทียม สำหรับหอม กระเทียมนับเป็น ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของชาวบ้านป่าด เพราะมีคุณภาพดีเก็บรักษาไว้ได้นาน นอกจากนี้มีการเลี้ยงสัตว์ โดยเลี้ยงไว้เพื่อบริโภค มีหมู และไก่ เป็นต้น เศรษฐกิจของ ประชากร ส่วนมากมีรายได้ค่อนข้างต่ำ ทรัพยากรธรรมชาติ มีป่าไม้ เช่น ไม้สัก ไม้เต็งรัง แร่ทองแดง และยิบซั่ม^๔

สิ่งที่น่าสนใจของอำเภอน้ำป่าด

สิ่งที่น่าสนใจของอำเภอน้ำป่าด คือ วนอุทยานสักใหญ่ ซึ่งมีต้นสักใหญ่ที่สุดในโลก กำแพงเมืองเก่า ถ้ำและน้ำตกอีกหลายแห่ง ผู้เขียนจะได้กล่าวตามลำดับไป

วนอุทยานสักใหญ่ อยู่ในเขตหมู่บ้านปางเกลือ ตำบลน้ำไผ่ มีถนนเข้าไปได้ ๒ ทาง จากอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ คือถนน ๑๐๔๕ ผ่านทางอำเภอท่าปลา และเขื่อนสิริกิติ์ หรือถนน

๑ ราชบัณฑิตยสถาน, เรื่องเดิม, น. ๕๘๐.

๒ “ส.ก.น.”, เรื่องเดิม, น. ๑.

๓ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนฯ เรื่องเดิม, น. ๒๑.

๔ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๒.

๑๐๔๗ ผ่านทางอำเภอตรอนก็ได้ วนอุทยานมีอาณาเขตประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ ประกอบด้วยไม้เบญจพรรณ ไม้ไม้สัก ไม้แดง ไม้มะค่า ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ในวนอุทยานแห่งนี้มี **ต้นสักใหญ่ที่สุดในโลก** มีความสูง ๔๗ เมตร วัตรอบต้นได้ ๙.๕๘ เมตร ถ้าใช้คนจับมือกันรอบลำต้น ต้องใช้คนถึง ๘ คน ต้นสักนี้มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ ปี แต่ปัจจุบันได้ถูกพายุพัด ทำให้ลำต้นส่วนบนหักโค่นลงมาเสียหาย แต่ลำต้นส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพเดิม^๑

กำแพงเมืองเก่า เป็นกำแพงหินอยู่ในตำบลน้ำไคร้^๒ อาจเป็นกำแพงเมืองหน้าปากเดิมก็ได้ เพราะเมืองหน้าปาก เป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา หรืออาจก่อนหน้านั้นก็ได้ นายสุเทพ สิงห์เกษมศักดิ์ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านวังผาชัน ตำบลน้ำไคร้ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า “คันคูซึ่งทำด้วยหินก้อนใหญ่ในสมัยโบราณ นัยว่าสร้างเป็นคันคูประตูหอรบ ซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่าใครรบกับใคร ชาวบ้านเรียกคันคูนี้ว่า “ด้านขำเตย” และนายสา พงเหมาะ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านปางเกลือ ตำบลน้ำไคร้ ก็ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ เช่นกันว่า ในหมู่บ้านนี้มีโบราณสถาน มีหินเป็นคูกยาวประมาณ ๑๒๐ เมตร ให้ชื่อว่า “หินคันคู” เข้าใจว่าคงจะเป็นสถานที่รบระหว่างไทยกับพม่าในสมัยโบราณก็ได้ นับว่าโบราณสถานที่น่าสนใจมาก

^๓ **ถ้ำ** มีถ้ำขนาดเล็กที่นำชม ๓ แห่งด้วยกัน คือ ถ้ำเคียง ถ้ำค้างคาว และถ้ำระฆัง^๓

^๔ **น้ำตก** มีน้ำตกตาดฟ้า ซึ่งเป็นน้ำตกสูงสวยงามมาก ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ ๗ กิโลเมตรเศษ น้ำตกบ้านนาหวาน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ ๔ กิโลเมตรเศษ แต่ยังไม่ถึงถนนเข้าไปถึง^๔ นอกจากนี้ นายอำนวยการ มาเจริญศักดิ์ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านน้ำไคร้ ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า “ลำน้ำไคร้ไหลมาจาก ตาดมงคูน ซึ่งเป็นน้ำตกสูงประมาณ ๑๕ เมตร บริเวณตาดมงคูนเป็นวังน้ำกว้างประมาณ ๒๐ เมตร ลึกประมาณ ๑๐ เมตร อยู่ในป่าไกลจากบ้านน้ำไคร้ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร

วัดในอำเภอน้ำป่าด

วัดในท้องที่อำเภอน้ำป่าด ส่วนมากเป็นสำนักสงฆ์ ยังไม่เป็นวัดที่มีพัทธสีมา

๑ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๓.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๔ “ส.ก.น.”, เรื่องเดิม, น. ๑๘.

วัดที่มีพัทธสีมา คือ วัดชุมพล วัดช่องลม อยู่ในตำบลแสนตอ วัดศรีสะอาดโพธิ์ชัย ตำบลบ้านฝ้าย และวัดน่าน้ำพาย ตำบลเค่นเหล็ก ส่วนวัดอื่นๆ ที่เป็นเพียงสำนักสงฆ์ มีดังนี้

ตำบลแสนตอ มีวัดกันทะคล้อ วัดปากปาก วัดชัยชนะพล วัดไม้ล้อม วัดนาล้อม วัดห้วยหุด และวัดทรายมูล

ตำบลบ้านฝ้าย มีวัดสองแคว วัดต้นตาล วัดทรายขาว วัดต้นตอง และวัดโพธิ์หย่อน

ตำบลเค่นเหล็ก มีวัดโพธิ์ร้อง วัดลานชุม วัดห้วยมุข วัดต้นม่วง และวัดปากห้วยแค

ตำบลน้ำไคร้ มีวัดนากล่า วัดบ้านน้ำไคร้ วัดผาชัน วัดห้วยเมฆ วัดน้ำไหล และวัดสักใหญ่เทพนิมิตร

ตำบลน้ำไผ่ มีวัดห้วยคอม วัดห้วยเนียม วัดบ้านเพี้ย วัดต้นขนุน วัดห้วยเตือ วัดนาผักอากาศ และวัดสองเปรย

มีวัดที่น่าสนใจ และนำไปชมมีอยู่วัดหนึ่ง คือ วัดศรีสะอาดโพธิ์ชัย ซึ่งมีพระพุทธรูปเชียงแสนอยู่องค์หนึ่ง หน้าตักกว้าง ๗ ศอก สูง ๙ ศอก มีประวัติมาว่า เดิมอยู่ที่หลวงพระบาง เพราะเมืองปาก (น้ำปาก) เคยขึ้นกับหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ เจ้าเพชรราชหลวงพระบาง อพยพลี้ภัยผ่านมา ได้แวะนมัสการ กล่าวว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีประวัติอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง ขณะนี้องค์พระชำรุดมาก ซ่อมแซมบูรณะไว้หลายครั้ง จนผิดไปจากรูปเดิม และที่วัดศรีสะอาดโพธิ์ชัยนี้ นายใส เสาวภา ครูใหญ่โรงเรียนวัดศรีสะอาดโพธิ์ชัย เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า วัดนี้มีโบสถ์สร้าง พ.ศ. ๒๔๖๑ วิหารสร้าง พ.ศ. ๒๔๕๕ ส่วนพระพุทธรูปสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ตำบลหมูบ้านในอำเภอน้ำป่าด

อำเภอน้ำป่าด แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ ตำบล มีหมู่บ้าน รวม ๓๑ หมู่บ้าน ชื่อตำบลทั้ง ๕ คือ แสนตอ บ้านฝ้าย เค่นเหล็ก น้ำไคร้ และน้ำไผ่ มีสุขาภิบาล ๑ แห่ง คือ สุขาภิบาลน้ำป่าด

๑ หน่วยศึกษานิเทศก์ จังหวัดอุดรธานี, เรืองเดิม.

ชื่อที่ขันทันด้วยคำว่า “ห้วย” มีมากที่สุด เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีลำห้วยไหลผ่าน มีห้วยน้ำไหล, ห้วยแมง, ห้วยหูก, ห้วยไคร้, ห้วยโป่ง, ห้วยเตือ, ห้วยคอม, และห้วยเนียม ชื่อที่ขันทันด้วยคำว่า “น้ำ” ก็มีหลายชื่อ คือ น้ำปาด, น้ำไคร้, น้ำพาย และน้ำไผ่ ชื่อที่ขันทันด้วยคำว่า “นา” ก็มี นาคันทุง, นากล่า, นากวาง, นาผักฮาดและน่าน้ำหอย

ชื่อตำบลหมู่บ้านที่พอจะทราบที่มาของชื่อ มีดังนี้ คือ **น้ำไคร้** เพราะตั้งอยู่ริมลำน้ำไคร้ บ้านฝาย มีฝายกั้นน้ำด้วย ห้วยแมง ชื่อตามลำห้วยแมงที่ไหลผ่าน ชำบูน ชำหมายบึง มีบูน (คือพืชชนิดหนึ่งเหมือนหวายแต่ใหญ่กว่า) ในบึงมาก จึงเรียก “ชำบูน” วงผาชัน มีวงน้ำใกล้ผาสูงชัน ริมคลองตรอน จึงเรียกกันว่า “วงผาชัน” นาผักฮาด คือนามที่มีผักฮาดซึ่งเป็นผักชนิดหนึ่งนั่นเอง นาน้ำหอย น้ำหอยเป็นชื่อแม่น้ำนั่นเอง ห้วยน้ำไหล เพราะมีห้วยที่น้ำไหลตลอดไป นาคันทุง ชาวบ้านทำบุญบ้าน จะนำธงผูกติดกับเสาไม้ไผ่ไปปักไว้ตามทุ่งนา และชาวบ้านเรียกธงเป็นทุง จึงเรียก “นาคันทุง” “ห้วยเตือ” มีห้วยเตือไหลผ่าน ปางเกลือ คำว่าปางหมายถึงที่พักซึ่งมีต้นมะเกลือด้วย บ้านม่วง เดิมชื่อ บ้านม่วงม่วนแปลว่า สนุก แต่เพี้ยนมาเป็น “บ้านม่วง”